

ՀԱՆԳԻՍՏ ՀՈԳԻՈՅ

ԳԵՐ. Լ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Վ. ԹՈՐՈՍԵԱՆ

ԹԱԳԱԴԻՐ ԱՐԲԱՅԻ

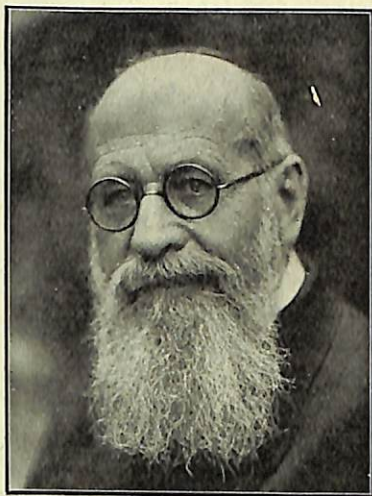
Մուրաթ-Ռափայէլեան վարժարանի ամարանոցէն (Ագուլոյ) իր թոճը կ'առնէր դէպի երկինք Մխիթարեան Ուխտիս վաստակաւոր երէց միաբան Գեր. Լ. Յովհաննէս Վ. Թորոսեան տարւոյս (1940) Յունիսի 8ի միջօրէին:

Տարիներով, աշխատանքով եւ ճշմութեամբ վաստակաւոր մարմնոյն շուրջ հանգուցեալին՝ հաւաքուած հեռուէն ու մօտէն Ուխտիս միաբաններ, աշակերտութիւն, Մուրաթ-Ռափայէլեան վարժարանի հին եւ նոր սաներ, աղջայիներ, տեղւոյն աղնիւ բարեկամներ եկեղեցական ու աշխարհիկ դասակարգերէն՝ իրենց սիրոյ եւ յարգանքի տուրքը կը հատուցանէին, ապա սուրբ Պատարագին խորհուրդով, խունկով, աղօթքով եւ մեկամղձ շարականներու երգեցողութեամբ Յունիսի 10ին դանիկա յուղարկաւորեցին քաղաքին դերեզմանատունը՝ զնեկով Միաբանութեան հայրերուն յատուկ շիրմին մէջ խաչադրուած, ուսկից կը ճանաչէ հաւատքի թեւերով յոյսը յարութեան լաւագոյն կեանքին՝ ուր կը դադրէ ամէն վաստակ ու ցաւ եւ կը բացուի երանութիւնը՝ վարձք արդար ու բարի հոգիներուն:

Կեանքը. — Թորոս ծնած Պարտիզակի մէջ 1860ի 28 Յունուարին, 1874ին կը մտնէ Ս. Ղազար, ու 1877ին վանական սքեմին հետ կ'առնէ Յովհաննէս անունը. 1880ին կը կատարէ իր ուխտադրութիւնը եւ կը դառնայ անդամ Մխիթարեան Միաբանութեան: Ծնորհալի բարքով եւ ուսումնասիրութեամբ գովելի կերպով կ'աւարտէ իր աշակերտական շրջանը եւ 1882ի Ծննդեան (25 դեկտ.) կը ձեռնադրուի քահանայ: Այդ օրէն կը սկսի իր կեանքի գործունեայ շրջանը — բաց ի 1891-2 միամեայ ուսանողական ընթացքէն Հոռմի մէջ Ս. Գրգի, Ս. Հաբե եւ ասորի լեզուին ուսման համար — որ իսկապէս բեղուն եղաւ շուրջ 60 տարիներու երկար ընթացքին (1882 — 1940), իր սրտի եւ մտքի լաւագոյն կարողութիւնները եւ ձիրքերը նուիրելով իր Միաբանութեան եւ Աղգին՝ ուսուցչական — դաստիարակական, քարոզչական, գրական — բանասիրական եւ հուսկ Միաբանութեան վարչութեան գործերու աշխատանքներուն մէջ:

Այս ընդհանուր պատկերին մէջ շեշտելի են մասնակի պաշտօնները զոր վարած է նա. այսպէս 1885էն կը սկսի իրրեւ օգնական մեծաւորի եւ Ուսումնասիրտ վանքին մէջ, եւ յետոյ Մուրաթ-Ռափայէլեան վարժարանի (1894). 1895-1903 մեծաւոր է վանքի աշակերտութեան, յետոյ տեսուչ Կ. Պողոսի Քաղկեդոնեան մեր վարժարանին, 1907ին

տեսուչ վենետիկոյ Մուրաթ-Ռափայէլեանին, եւ 1909 տարիէն մինչեւ 1929 վանքի վարչական պաշտօնէութեան մէջ Ընդհ. Քարտուղար, յետոյ առաջիկայ (վարիչ անդամ) եւ Աթոռակալ՝ Գերգ. Իգնատիոս Արքեպս. Կիւրեղեանի օրով եւ 1922-1929 Աթոռի պարապուրթեան շրջանին: 1929ին կը կարգուի մեծաւոր Փարիզի մէջ վերաբացուած մեր Մուրաթեան վարժարանին մինչեւ 1938, ուսկից կը

վերադառնայ վենետիկ եւ իր առ Աստուած երջանիկ փոխումը կանխող երկու տարիներուն կը մնայ Մուրաթ-Ռափայէլեան վարժարան իրրեւ հոգեւոր հայր, եւ ինչպէս Փարիզ՝ հոս եւս միանգամայն պարապելով բանասիրական ուսումնասիրութիւններով եւ դասաւանդութեամբ սոհմային նիւթերու:

1932ին Ս. Ղազարու, Մուրաթ-Ռափայէլեան եւ Մուրաթեան վարժարաններուն մէջ կատարուած չքեղ հանդէսները հանդուցեալի քահանայական 50ամեայ յորելեանին առիթով՝ արդէն ցոյց տուին թէ որքան պատկառելի էր անոր անձը եւ որքան բեղուն եւ արդիւնաւոր իր գործունէութիւնը:

Իր վանական ու դպրոցական պաշտօններու ընթացքին միանգամայն վարած է գովելի եւ յոյժ գնահատելի կերպով Բագմալէպի խմբագրութիւնը (1889-1890 եւ 1896-1898) յատուկ մղում տալով աղջային բանասիրական — մատենագրական կարեւոր հարցերուն՝ քննական այն յատկատեսութեամբ զոր ժառանգած էր իր մեծանուն տաղանդաւոր վարժապետէն՝ Հ. Արսէն Սուրբեանէ:

Գրական գործը. — Ինչպէս ամէն հեղինակի՝ Հ. Յովհաննէս Վ. ի գրականութիւնն ալ ունի իր մէջ ցոլքը իր նկարագրին եւ գրուած դադափարներուն:

Իր ոճն եւ շունչը յատուկ շնորհք մը եւ օծութիւն մը կը կրեն, պարզութեան հետ վսեմ, կուռ եւ երբեմն հետաքրքիր պերճանքով շողշողուն:

Այսպէս են իր «Վարք Մխիթարայ Աբրահոյ»ը, «Միքայէլ Փորքուգալ փաշա», եւ մանաւանդ «Ընտիր Հայկազուն»ը, որ քերթողական ու աղջային վառ ոգին ալ կը մատնանշէ իր մէջ:

Իր դադափարը, ծրագրիներն ու բանասիրական թանկազին գործերը, ինչպէս ակնարկեցինք, ընդհանրապէս ժառանգած է իր պաշտելի վարժապետէն՝ Հ. Արսէն Սուրբեանէ, որ եղած է նաեւ ուսուցիչը զերման մեծանուն հայապէս Հիւրշմանի:

Ի՞նչ է դիրքն ու դերը Հ. Արսէն Սուրբեանի՝ Մխիթարեան պանթէոնին մէջ եւ որո՞նք են իր դադափարներն ու ծրագրիները. — Հ. Ա. Սուրբեան բացառիկ տաղանդի տէր միտք մը եղած է, եւ եթէ վաղահաս մահը խլած չլըւար գինք՝ պիտի ըլլար մէկը Մխիթարեան ամէնէն արդիւնաւոր եւ հսկայ դէմքերէն գրական պատկանելի հունձքով, ինչպէս կը ցուցնեն իր յղուածներն ու քանի մը պատկանելի գործերը հազիւ երեսնամեայ հասակին արտադրած (ծն. էր 1851ին եւ վխծ. 1882ին):

Մտքի տաղանդին հետ ունէր լայն յիշողութիւն, խոր հմտութիւն դասական յոյն եւ լատին եւ արդի եւրոպական լեզուներու, քաջ հայկարան եւ ինչ որ նշանակելի է յատկապէս՝ քննական — բանասիրական մեծ միտք եւ ատոր համար իսկ ռահվիրայ բանասիրական այդ ճիւղին, խոր ծանօթութիւններով հայ մատենագրութեան:

Ահա այսպիսի հոգւոյ մը հանդիպած էր Հ. Յովհաննէս Վ. իր մանկութեան օրերէն, անոր յարած ու փարած եւ անկէ ծծած իր հոգւոյն գեղեցիկ ծարաւով սէրը հայագիրտական դասական — քննական ուսումնաբերուն, որոնց համար ինք ալ խորապէս հմտացած էր դասական լեզուներու մէջ եւ մատենագրական — բանասիրական ուսումնաբերուն նուիրուած յատուկ սիրով:

Իր բանասիրական կարեւոր երկերուն մէջ տալիս տեղը կը բռնէ քննական ուսումնասիրութիւնը եզնիկի «Եղձ աղանդոց»ին, որու նկատմամբ ինչպէս այլուր ըսած էինք (տե՛ս Բագմալէպ 1933, էջ 89) «Հ. Յովհաննէս Վ. Թորոսեան առաջինը հանգիստացաւ համեմատութեանց գրական փաստերով նշանակելու աղբիւրներ՝ որոնցմէ օգտուած եւ երբեմն կտորներ աղուցած է եզնիկի «Եղձ աղանդոց»ին մէջ. այդ աղբիւրներն են Ս. Բարսղի «Վեցօրէք»ը եւ մասնաւորապէս Ս. Եպիփանի «Ընդդէմ հեթանոսաց»ը:

Իսկ Ս. Բարսղի Վեցօրէպ արարչութեամբ շուրջ ճառերուն մեր Ոսկեդարու թարգմանութեան վրայ կատարած աշխատութիւնը (գեո անտիպ) իսկապէս

գնահատելի է եւ մեծարժէք, ուր կը տեսնուի իր խոր հմտութիւնը յոյն լեզուին եւ հայերէնի ոսկեդարեան դանձերուն: Նա ինք ճառերուն իւրաքանչիւրն առանձին քննած եւ սրբադրած է նոր թարգմանութիւն մը յօրինելով ինք առանձին տետրակներու մէջ, յետոյ 4-5 տետրակի մէջ ալ ամփոփելով դիտողութիւններ, Ս. Բարսղի կեանքը, «Վեցօրէք»ը պարունակող մեր ձեռագիրներու նկարագրեր, եւս: Այս երկը միայն որպէս վերակազմութիւն կամ նոր թարգմանութիւն Ս. Բարսղի գործին իր հարազատ բնագրէն՝ ցոյց տալով ոսկեդարու հայ երախտաւոր թարգմանչին գործած բազմաթիւ սխալներն ու չիթթութիւնները, կրնայ լիովին ապացուցանել բանասէր հօր լեզուագիտական հմտութիւնը եւ քննական նրբատեսութիւնը:

Ուրախ ենք ըսելու թէ Գեր. Հայրը սոյն աշխատութեան հետ պատրաստ ունի Ս. Բարսղի հայրապետի գործերէն երկու անտիպ ճառեր եւս՝ թարգմանուած մեր ոսկեդարու հեղինակներէն, «Հայեաց ի քեզ» եւ «Զվաշխողաց» կամ «Զվաշխաւուաց», հանած դանոնք վանքիս ծառերտիրներէն, եւ ոչ միայն կատարած է անոնց մասին բանասիրական քննութիւն եւ տուած կարեւոր տեղեկութիւններ, այլ նաեւ դրարարին քով գետեղած աշխարհարար թարգմանութիւն մը եւս:

Անդին ունինք աւելի կարեւոր աշխատութիւն մը, այն է ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը Եղեւիոյ Այիքալահ կամ Աքեղախ Եպիսկոպոսի թուղթին, որուն ոսկեդարու հայ թարգմանիչ կը զնէ ողբ. հեղինակը նոյն ինքն Եզնիկը՝ համեմատութիւններ մէջ բերելով «Եղձ աղանդոց»էն: Այդ երկի ընտրի համեմատական ուսումնասիրութիւնէն զատ հեղինակը պատրաստած է նաեւ լատիներէն ընտիր թարգմանութիւն մը խալկերէն նախարանով. այս եւս պատրաստ գործ է յոյժ պատուարեր երկասիրողին եւ հայ մատենագրութեան: Կ'արժէ տեղեկանալ իրմէ թէ երբ եւ ինչպէս ձեռնարկած է այդ գործին: Իրրեւ կիսատ նշխար հանդուցեալը հետեւեալ ծանօթութիւնը թողած է. «Ի քառասուն գոգցես ամաց հետէ (1899) լուսանդի ալեգարդ Հ. Ղեւոնդ Ալիշան վարդապետ մեր՝ Աթոռակալ Ուխտիս եւ Ձեռագրապետ վանացս, յանձն արարեալ էր ինձ քարգմանել ի լատին լեզու եւ ընծայել ի լոյս գծուղթ հովուական Այիթալայի Եպիսկոպոսի Եղեւիոյ, գրեալ իբր յամին 426, զկնի առաջին տիեզերական Ս. Ժողովոյն Նիկիոյ, որոյ բնագիրն ասորի անհետ լեալ, չգոյր ոչ ի հելլենիս եւ ոչ ի լատին բարբառ քարգմանեալ, որով ի սպառ անձանօք մնացեալ բանասիրաց: Ի միտմ ի ձեռագրաց վանացս տեսեալ նորին գիտուղթ՝ ճառ Աթեղահայի Եպիսկոպոսի Ուսահայի խորագրաւ, քննեալ եւ խուզեալ յամենայն երկասիրութիւնս հայրագիտաց եւ մանաւանդ յԱրեւելեան Մատենադարանի հոգաւոր Ասորագիտացն Աստմանեայ Եղարաց, եւ ոչինչ գտեալ դոյզն իսկ ծանօթութիւն

եւ յիշատակ գրութեանդ, ետ ինձ օրինակելի ի մեռազրէն գրութիւնդ»:

Անտիպ ընտանիքականներու կարգին կարելի է յիշել Ս. Եփրեմի Այլակերպութեան ճառը յարակից խնամոտ ուսումնասիրութեամբ, եւ քննական համեմատութիւն մը Անանիա Շիրակացիի «Յաղագս երկնի» գործին (տպ. Ս. Պետերբուրգ) «Բազմատեալ ընդ օրինակին մերում որ ի վանս Ս. Ղազարոս» ինչպէս կը ծանուցանէ Ողբը: Այլուր եւս, Ս. Բարսեղի վեցօրէքն ուսումնասիրելու ատեն կը նշանակէ նոյն Շիրակացույն փոխառութիւններն ու նմանութիւնները անկից:

Դեռ երկար է շարքը Ողբի անտիպ երկերուն, մաս մը ընտանիքական, մաս մ'ալ ուրիշ ընդթով զնահատելի աշխատութիւններ. այսպէս շարք մը բանաստեղծութիւններու զոր կատարած է Փարիզի Մուրատեան վարժարանին մէջ 1930-1937 շրջանին, յիշենք «Միտքաբեանց գրական գործունէութիւնն եւ Ս. Ղազարու Հայկական ձեմարանը», «Ալիշան», «Վեներիկ», «Տանդէ», ինչպէս «Կորիւն» եւ «Ս. Եփրեմ» վանքի ճեմական համախմբումներուն մէջ:

Յետոյ կարեւոր երկեր են «Հայկական հին մատենագրութեան» ընդարձակ դասագիրք մը հմուտ ծանօթութիւններով, «Վեներիկի ընդարձակ պատմութիւնը» խառն հայկական յուշերով՝ 420 մեծ էջերով, «Ս. Բեներիկի տառի վարք» թարգմանութիւնը, Տանդէ Ալիշանի կեանքին եւ գործին խոր եւ ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը եւ հուսկ զեղեցիկ ծրագիրը «Հայկական համայնագիտակ»ի մը, այս եւս ժառանգած Հ. Ա. Սուրբէին:

Իր տաղգրուած թարգմանական գործերէն զատ, ինչպէս են Աւիլայի «Խօսք առ Բահամայ» (գրաբար), Գեղեցիկ «Հետազոտութիւնք հայ դիցաբանութեան», եւ «Փառաւոր Բուզանդ կամ Հայկական եկեղեցւոյ սկզբնաւորութիւնը», Տէ Ամիշի «Յուշ Լոնտրայի», Չեփարիի «Վարք Ս. Յովհ. Պերճմանսի» եւ հուսկ Մոնտրէի «Բանի մը բանաստեղծութիւնք Բահամայութեան եւ Ս. Հաղորդութեան խորհուրդներուն վրայ», աւելորդ չեմ համարիր յիշել իր բանասիրական յոգւածներէն կարեւորները Բազմատեալի մէջ (Եղիկի մասին տեսանք վերեւ). այսպէս. «Անանիա Շիրակացի» (1898), Ս. Ն. Լամբրոնացի (1898), «Կիլիկիոյ եւ Կիպրոսի աղբյուրներէն Ե Կոնստանդնուպոլիս» (1899), «Աւտովմանց նահատակութիւնը» (1899), «Անանիա Ս. Եփրեմի Հին Կտակարանի մեկնութեանց հայ քարգմանութեան վրայ» (1925, էջ 3 եւ 1927, էջ 33). «Ս. Եփրեմի Այլակերպութեան ճառը» (1927, էջ 3), «Համեմատութիւն Յովհ. Մանգակունտի «Վասն փոխոց եւ վաշխից» եւ Ս. Բարսեղի «Ընդդէմ վաշխոյաց ճառերուն» (1927, էջ 65) «Կորիւնի մասին բանասիրական հարցեր» (1931, էջ 465), «Կորիւնի գրքին մէջ Բանի մը խնդրական կէտեր»

(1932, էջ 327, 412). «Ս. Բարսեղ Կեսարացի - Իր վեցօրեայ ճառերը եւ հայ քարգմանութիւնը» (1934, էջ 327, 412), «Հայ Ոսկեղարը եւ Աստուածաշունչի քարգմանութիւնը» (1935, էջ 293), «Սեբերիանոսի Թ. ճառին յոյն բնագրին գիտը եւ հայ քարգմանութիւնը» (1937, էջ 4), «Ս. Սահակի կանոնները» (1938, էջ 86, եւս.), «Կորիւն եւ իր գրութիւնը» (1939, էջ 100, 145). Եւս. ասոնցմէ զատ յատուկ կարեւորութիւն մը ունի «Հ. Արսէն Սուրբի - կեանքը եւ գրական աշխատութիւնները» (1932, էջ 343, 517 եւ 1933, էջ 52, 148), յոգւած մը ուր ողբ. հեղինակը կը պատմէ իր անցեալի յուշերը, անոնց մէջ կարծես ակնարկել փորձելով իր տաղանդաւոր դաստիարակէն ժառանգած բոլոր ծրագրերը, աղբյուրները եւ նոյն իսկ դրաւոր յուշիկները իր շատ մը բանասիրական պրպտումներուն, ինչպէս վերեւ ակնարկեցինք:

Գեր. Հ. Յովհ. Թորոսեան այս բոլոր գործերուն մէջ ցոյց կու տայ ինքզինքը իրը հմուտ լեզուագէտ, պատմաագէտ, հայագիտ, մատենագիր, քննական միտք, խղճամիտ եւ պրպտող, գրական բացառիկ ճաշակով եւ շնորհքով, ինչպէս էր իր ընդհանուր նկարագիրը լի աղնուական լրջութեամբ, հայրական քաղցրութեամբ, պատկառագրու եւ միանգամայն սիրալիր եւ ձգիչ:

Ինչպէս ինք օգտուած էր իր դաստիարակներէն, գիտցաւ իր կարգին մեծ հաղորդականութեամբ անցընել իր դաստիարակած սերունդներուն ոչ միայն սէրն ու ճաշակը հայ դպրութեան թափուն զանգերուն եւ անհատնութեամբ հարցերուն քննութեան, այլ նաեւ նիւթապէս դժելով ուղին, թեւադրելով եւ տալով նիւթ եւ ծրագիր հայագիտական աշխատութիւններու. այդպէս ըրաւ հանգուցեալը իր աշակերտներէն շատերուն որոնց մէջ կ'արժէ յիշել որպէս երախտաւոր մշակներ հայ դպրութեանց՝ Հ. Եսայի Տայեցի, Հ. Եփրեմ Ապրոյեան, Հ. Ներսէս Անդրիկեան, Հ. Կարապետ Տէր Սահակեան, Հ. Վարդան Վ. Հացունի, Հ. Սահակ Տէր Մովսէսեան, Հ. Մ. Պոտուրեան, Հ. Յ. Աստուրեան եւ զեռ շատեր: Որով իրաւամբ կ'անմահանայ իր անունը Միտքաբեան գրական պանթէոնին մէջ շարքին այն դասական գէմքերուն որոնցմով կը պարծի Ազգն եւ Միարանութիւնս:

Միարանութեան սիրոյ եւ յարգանքի բացառիկ տուրքին հետ իրրեւ խունկ եւ ազօթք՝ կը յիշենք պատուաւոր պատկերը զոր իր գլխուն դրին ժամանակին իր երախտիքներուն համար Սապազեան կաթողիկոս եւ հուսկ Եկեղեցւոյ զուխը Պիոս ԺԱ. Ս. Քահանայապետ՝ իրը Գերջարդելի, իրը Թագադիր Արքայ եւ խորհրդական Արեւելեան Եկեղեցւոյ Ս. Ժողովին, պատկերն որ այսօր իր շրջիմը կը զարդարեն եւ միանալով ամենուն ազօթքին կը հայցեն յաւիտենական երանութիւն:

Հ. Ե. Փ.

ՏԱՐԵԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՑԱՆԿ

« Բ Ա Ջ Մ Ա Վ Է Պ »

1940

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ - ԵԿԵՂԵՑԱԳԱՏՄԱԿԱՆ

Արամեան Հ. Սամուէլ	Հիւանդաց Օծման Խորհուրդը Հայ Եկեղեցւոյ մէջ	33. 94
Աւգեր Հ. Յովհան	Առաքելական քարոզութիւնը Հայոց մէջ	6. 87
Գոռագեան Հ. Եսայի	Փլորենտիոյ Տիեզերական Ժողովը	145
Թումանեան Հ. Թադէոս	Յուդա Թադէոս Առաքելին յատուկ պաշտամունքները Եւրոպայի մէջ	57
Նազիեան Արքեպս. Յովհաննէս	Երանելի Տէր Կոմիտաս քահանայի եւ Նահատակի մարմնոյն հարցը	38. 98. 157
Փէշիկեան Հ. Եղիա	Լայպնից եւ Հայերը (Պատուիկներ Լայպնիցի նամակներէն)	128
Քիւրտեան Յ.	Կիլիկիա դրուած քանի մը հին ձեռագրաց Յիշատակարանները	61
Ֆերահեան Հ. Ստեփան	Ամիրտովլաթ Հայ Բժշկապետին «Անդիտաց Անպէտ»ը	106

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

Գոռագեան Հ. Եսայի	Եւրոպական մեծ պատերազմը (1 Սեպտ. 1939)	187
»	Ճերմակ Քրոնիկ (1939 - 1940)	186
»	2000 տարուան մէջ Դրոյդ անգամն է որ Բարիկ կը զրաւուի	185

Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն

Ուլնեցի	Կենդանի էակներով օժտուած ուրիշ մոլորակներ ալ կա՞ն	48
-------------------	---	----

